दिलक्षणं न वस्ति यत्पश्येत्प्रमाता प्रमाणेन । तथा च स्वरूपचैतन्यस्य सत्वेऽपि (सचेपि Cod.) प्रमातृकरणविषयकृतत्वादिशेषदृष्टेस्तेषां च सुषुप्तावभावात्तत्कार्यविशेषदृष्टेरप्यभावः अतो विशेषविज्ञानाभावो नात्मनः प्रकाशाभावकृत इति स्वयंज्योतिष्ट्वं तस्यावधार्यतऽइत्यर्थः ॥२३॥ एवं यद्वै तन्न पश्यतीत्यादिविस्तरेणोक्तरूपस्य प्राज्ञेनात्मना सम्परिष्वक्तस्यात्मनः स्वरूपोपसंहारार्थमाह सलिल इति सलिल-इव सलिलः सलिलवद्रुद्धः अनेन विजातीयसम्बन्धशून्यत्वमुक्तम् । सजातीयभेदव्युदासायैक इति विशेषणम् । यस्मात्सजातीयविजातीयभावस्य द्रष्टव्यस्याभावस्तस्मादकारकस्वभावत्वा[द]द्रष्टेति पूर्णात्मकं ज्योतिरभिधीयते द्रष्टेति पदच्छेदे उक्तविशेषणद्वयोपलक्षितस्यात्मनो जडत्वशङ्कावारणार्थं द्रष्टेति विशेषणम् । सजातीयविजातीयभेदरहितत्वेऽपि धर्मधर्मिभावलक्षणः स्वगतो भेदः स्यादित्याशङ्क्य तन्निवृत्त्यर्थमद्वैत इति विशेषणम् द्विधा इतं द्वीतं द्वीतस्य भावो द्वैतं तन्न विद्यते यस्मिन्सोऽद्वैत एकरसः । इदानीमत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति यत्पुनःपुनः पृष्टं तस्योत्तरमुक्तवान्मुनिः एष ब्रह्मलोक इति एष सुषुप्त्यवस्थामापन्नः प्रत्यगात्मा ब्रह्मलोकः लोकनं लोकः ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः स्वयंज्योतीरूपं ब्रह्मैव । एषास्य विज्ञानमयस्य सुषुप्तौ परमात्मैक्यमापन्नस्य परमा उत्कृष्टा सम्पद्विभूतिः । परमो मोक्षलक्षणो लोकः स्वयंज्योतिःस्वभावो लोकशब्दस्य मुख्यवृत्तिविषयः स्वाभाविकः । परमः स्वरूपानुभवलक्षणो मुख्यो निरतिशय आनन्दः पूर्णानन्दः । किं च वस्तुतो नास्त्येवात्मसुखातिरिक्तं वैषयिकमपि सुखमित्याह एतस्यैव ब्रह्मानन्दस्य मात्रां कलाम् अन्यानि अविद्यया ब्रह्मणोऽन्यत्वेन परिकल्पितानि ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तानि भूतान्युपजीवन्ति उपभुञ्जते तावन्मात्रेणैवानन्दीनि भवन्तीत्यर्थः ॥३१॥ मानुषानन्दमारभ्य ब्रह्मानन्दपर्यन्तमुत्तरोत्तरशतगुणितातिशयशालिनां परब्रह्मानन्दावयवानां प्रतिपादनद्वारेणावयविनं निवृत्तगणितभेदमनतिशयं ब्रह्मानन्दं दर्शयितुमुत्तरा श्रुतिः प्रवर्तते तत्र तावत्परमां काष्ठां गतस्य मानुषानन्दस्य स्वरूपमाह । भोगक्षमावयवैराध्यात्मिकैः राद्धः संसिद्धः । समृद्धो बाह्यैश्चोपभोगसाधनैः स्रक्चन्दनालङ्कारादिभिः सम्पन्नः । आनन्दानन्दिनोरभेदादेवंविधः पुमानानन्द इति निर्देशः ॥३२॥ पितॄणां दक्षिणमार्गानुयायिनाम् । श्राद्धपिण्डपितृयज्ञादिकर्मभिः पितृतोषणद्वारा जितो लोको यैस्ते यद्वा जिता लोका येषामिति जितलोकाः ॥३३॥ ये अग्निहोत्रादिश्रौतकर्मणा देवलोकं प्राप्नुवन्ति ते कर्मदेवाः ॥३४॥ स्वाभाविकदेवानाम् मनुष्यादिसर्गस्य प्रवृत्तेः प्रागेव ये देवत्वं प्राप्ताः ते आजानदेवा उच्यन्ते ते तु सूक्ष्मव्यापिशरीरधारिणो महात्मान इत्यर्थः । इदानीमाजानदेवेषूक्त आनन्दः तदुपास्त्यधिकारिण आजानदेवानन्दात्प्राक्तनानन्देषु जातवैराग्यस्याजानदेवाद्यानन्देषु सतृष्णस्य मनुष्यदेहऽएव जीवतः श्रोत्रियस्यापि समान एवेत्याह यश्चेति अर्थज्ञानान्तमेकशाखाविषयमध्ययनं यस्यास्ति स श्रोत्रियशब्देनोच्यते (पाणि° ५. २. ८४.) । वृजिनं पापं पापरहितः कृत्स्नवेदोक्तकारित्वात् । अकामहतः आजानदेवावधिपूर्वानन्देषु वितृष्णः । एवमुत्तरत्रापि श्रोत्रियाणां पूर्वपूर्वानन्देषु वैराग्यमुत्तरोत्तरानन्देष्वभिलाषश्चेत्युभयं तत्तदानन्दसाम्यप्रयोजनं तत्तदुपासकानामिति द्रष्टव्यम् । श्रोत्रियस्य चेहानन्दोपदेश उपास्योपासकयोस्तुल्यानन्दप्रदर्शनद्वारा परब्रह्मविदस्तदानन्दलाभप्रदर्शनार्थमित्यभिप्रायः ॥३५॥ उपास्येन्द्रादिनिवसतिभूमौ तदुपासके च । देवानां सृष्ट्यादिभूतानां यष्टव्यानां निसर्गसिद्धदेवापेक्षयाप्युत्कृष्टानां लोकः स्थानं तस्मिन् ॥३६॥ गन्धर्व-